

DONNING TARKIBI VA XUSUSIYATLARIGA SAQLASH VAQTIDA TA'SIR QILADIGAN OMILLAR

*Qarshi muxandislik iqtisodiyot instituti
Jumayev U.G'.*

Annotatsiya: Ekiladigan urug' sifati, o'simlikning unib chiqishi, o'sishi, rivojlanishi, kasallik, zararkunanda va noqulay ob-havo sharoitlariga chidamliligi va hokazolarga ta'sir etadi. Olinadigan hosil sifati va xususiyatlari esa yuqoridagi omillarga chambarchas bog'liqdir.

Kalit so'zlar: sifat, xususiyat, nav, urug', vegetatsiya, xosildorlik, g'ovaklik, chidamlilik, zararkunanda, xo'jalik, tovar, og'it, navdor, iqlim, tuproq, iste'mol, qurg'oqchilik

Abstract: The quality of the planted seeds affects the germination, growth, development of plants, resistance to diseases, pests, adverse weather conditions, etc. The quality and characteristics of the resulting crop are closely related to the above factors.

Key words: quality, trait, variety, seeds, vegetation, productivity, porosity, resistance, pest, economy, product, fertilizer, crop, climate, soil, consumption, product, drought.

Аннотация: Качество высаженных семян влияет на всхожесть, рост, развитие растений, устойчивость к болезням, вредителям, неблагоприятным погодным условиям и т.д. Качество и характеристики получаемого урожая тесно связаны с вышеперечисленными факторами.

Ключевые слова: качество, признак, сорт, семена, вегетация, урожайность, пористость, устойчивость, вредитель, хозяйство, товар, удобрение, урожай, климат, почва, потребление, товар, засуха.

O'zbekistonning g'alla mustaqilligiga erishish siyosati ham osonlikcha amalga oshgani yo'q. Zotan, bunday keng qamrovli sa'y-harakatlarni muvaffaqiyatli tarzda poyoniga yetkazish oddiy dehqondan tortib, mutaxassislar, rahbarlardan ham juda katta ma'sudiyat talab etadi.

Don massasining sifatiga va xususiyatlariga donning navi, shuningdek ekiladigan urug' sifatiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Don massasining g'ovakligi ayrim hollarda sochiluvchanligi ham navga bog'liq holda o'zgarib turadi.

Bir o'simlikning turli navga xos bo'lgan donlari saqlash jarayonida turli fiziologik faollikni namoyon etishi, shuningdek turli nafas olish jadalligiga ega bo'lishi mumkin.

Ma'lumki har bir don yoki urug' navi qishloq xo'jaligida e'tibor qilinadigan xususiyatlaridan tashqari hosildorlik, vegetatsiya davri, kasallik va zararkunandalarga chidamliligi, turli iste'mol ko'rsatkichlariga ega bo'ladi.

Shuningdek don va urug'larning navdorlik xususiyatlariga barcha turdagi xo'jaliklarda (jamoat, fermer, davlat xo'jaliklari) hisobga olinadi va shunga ko'ra uning tovar narxi belgilanadi. Don saqlash omborlari xo'jaliklardan yuqori sifatli elita donlarni sotib oladilar.

O'simlikning o'sishi va rivojlanishi sharoitlari, shuningdek donning shakllanishi, hosil sifatiga va miqdoriga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuni nazarda tutish lozimki, turli iqlim va tuproqlarga ekilgan bir navli urug' turlicha rivojlanib, turli hosil berishi dala tajribalarimizdan olingan natijalardan ko'rishimiz mumkin. Bunga mos holda ularning kimyoviy tarkibi, tuzilishi, to'liqligi yirikligi va boshqa texnologik sifat ko'rsatkichlari har xil bo'ladi. Don sifatiga o'g'itlash ham katta ta'sir ko'rsatadi.

Mavsumiy iqlim sharoitlari ham don sifatiga ta'sir etmasdan qolmaydi. Masalan yig'im-terim oldidan va terim vaqtida yog'ingarchilik ko'p bo'lsa, donning namligi ortib ketadi va saqlanuvchanlik ko'rsatkichlari keskin tushib ketadi. Aksincha qurg'oqchilik bo'lsa don haddan tashqari qurib ketadi, yoki namlik yetishmasligidan donlar to'liq yetilmay qoladi.

Donning sifati zararkunanda va kasalliklar ta'sirida ham o'zgaradi. Ayniqsa zararkunandalar donning nonvoylik sifatini keskin tushiradi.

Kasallik va zararkunandalar ham sifatini va miqdorini pasaytirib yuboradi.

Shuningdek don sifati va hosildorlikka begona o'tlar ham katta ta'sir ko'rsatadi. Begona o't bilan ifloslangan dalalarda don ekinlari yaxshi o'sib rivojlanmaydi. Z.Ibragimov va S.Sullievalarning begona o'tlarga qarshi olib borgan ilmiy tadqiqot ishlarida tajribalaridan shunga amin bo'ldikki begona o'tlarni o'z vaqtida bug'doy dalasini o'zida gerbitsidlarni qo'llab yo'qotish yaxshi samara berganligi takidlangan. Begona o't urug'lari

xosildorlikni keskin pasaytiradi va donning sifatini buzadi.

Begona o'tlar urug'lari yig'im-terim davrida asosiy o'simlik donlariga qo'shib ketadi va don massasini ifloslantirib yuboradi, don massasining sifati pasayadi.

Shuning uchun donlar saqlashga joylashtirilishidan oldin yaxshilab tozalanishi lozim. Donning sifati va saqlanuvchanligi ko'p jihatdan yig'im-terim jarayonlariga bog'liqdir. Mazkur jarayonlar qanchalik sifatli tashkillashtirilsa hosil sifati va miqdori shuncha yuqori bo'ladi.

Yig'im-terim ishlarini o'z vaqtida va qisqa muddatda tugallash, nobudgarchilikning oldini olish, don ekinlaridan mo'l hosil yetishtirishning asosiy garovidir.

Mamlakatimizda don ekinlari to'g'ridan-to'g'ri yig'ib olish usulida amalga oshiriladi.

To'g'ridan-to'g'ri yig'ib olish usulida terim muddatini mumkin qadar qisqartirish lozim, bu esa yuqori hosil to'plash garovi hisoblanadi. Terim muddati qanchalik cho'zilib ketsa, donlar to'kila boshlaydi va nobudgarchilikni keltirib chiqaradi. Donli ekinlari asosan mexanizatsiya yordamida yig'ishtirib olinadi. Mexanizatsiya turi, ishlash prinsiplari va markalari donning sifati va xususiyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Donni iloji boricha mexanik shikast yetkazmay, begona aralashmalarsiz yig'ib olish lozim hozirgi kunda mamalakatimizda donni sifatli yig'ishtirib olish uchun zamonaviy ilg'or texnologiyalar joriy qilingan. Jumladan, Amerikaning "Keys" kompaniyasining zamonaviy, yuqori samaradorlikka ega bo'lgan kombaynlaridan mexanizatsiya ishlarida keng ko'lamda foydalanilmoqda.

Don mahsulotlarini qayta ishlash korxonalariga topshirishdan oldin don dastlabki saqlash uchun xo'jaliklar omborxonalariga yoki xirmonlarga joylashtiriladi. Bu bosqich don partiyasiga bog'liq holda bir necha soat va sutkadan bir oygacha va undan ortiq bo'lishi mumkin. Donni dastlabki saqlashda zararkunandalar bilan zararlanishi, namlanib qolishi va mikroorganizmlar rivojlanishidan juda ham ehtiyot qilish lozim.

Donning zararlanishiga ko'pincha uni xirmonlarda, dala sharoitlarida, o'tgan yilgi qoldiqlardan yaxshi tozalanmagan omborxonalarda saqlash sabab bo'ladi. Don massasi sifatining pasayishi uni tashish jarayonida ham kuzatilishi mumkin. Don massasining sifati va saqlanuvchanligi ko'p jihatdan yig'ib olingan zahoti joylashtirilgan joyning sharoitiga bog'liq. Don yig'ib olingan zahoti darhol belgilangan manzilga yetkazilishi lozim. Donning mexanizatsiya vositalari bunkerlarida qolib ketishi uning sifatini pasayishiga olib keladi.

Yuqoridagilarga bog'liq holda don ishlab chiqarish korxonalariga turli xolat va sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lgan xolda keltiriladi. Keltirilgan don massasiga mas'uliyatli munosabatda bo'lish talab etiladi. Qabul qilingan don to'g'ri analiz qilinishi va sifati bo'yicha aniq ajratilishi lozim. Bundan tashqari ularga xujjatlarni rasmiylashtirish, saqlashda to'g'ri rejimlarni qo'llash va zamonaviy ishlov berish tizimlarini joriy qilish lozim.

Tajribalarimizga asoslanib Qarshi shahrida joylashgan donni saqlash uchun ochiq va yopiq omborlar silos, bunker, elevator inshootlarini kuzatish natijasida olingan ma'lumotlarni taxlil qilgan xolda donni korxonalariga joylashtirishdan oldin iloji boricha eski xosilni batamom tugatish va omborlarni tozaligiga ishonch xosil qilish, sanitariya xolatlari amalga oshirilgan va donning namligiga etiborli bo'lish muxim hisoblanadi. Bu esa don korxonalarining iqtisodiyotini yanada oshirishga olib keladi.

Adabiyotlar.

1. Xayitov R.A., Zuparov R.I., Radjabova V.E., Shukurov Z.Z. „Don va don maxsulotlarining sifatini baxolash xamda nazorat qilish“. Tashkent 2000y.
2. Nauchno - texnicheskiy i proizvodstvennyy jurnal "Xleboprodukt".
3. M. Abdullaev., G. Zakladnoy «Don zaxiralari zararkunandalari va ularga karshi kurash profilaktik choralari» T. «Shark» 2001.
4. X.Bo'riev va boshqalar «Don maxsulotlarini saqlash va qayta ishlash» T. «Mexnat» 1997.